

OCHRANA LESA V DYJSKO-MORAVSKÉ NIVĚ Z POHLEDU LESNÍHO HOSPODÁŘE

JAN DOVRTĚL

Ing. JAN DOVRTĚL
Specialista ochrany přírody Lesního závodu Židlochovice, Lesy České republiky, s.p.

Rozsáhlá oblast lužních lesů na Břeclavsku byla od časů lichtenštejnské a ditrichštejnské správy územím, ve kterém o lese rozhodoval lesník. Znalost přírodních procesů v lese, zkušenosti s pěstováním a obnovou lesa přispěly k nynější podobě lužních lesů, jež patří k územím s největší biodiverzitou u nás. Dokladem toho je i vymezení území jako evropsky významnými lokalitami Niva Dyje (3 249 ha) a Soutok-Podluží (9 713 ha) a také ptačí oblastí Soutok-Tvrdonicko (9 575 ha). Dnes jsou však lesníci často kritizováni za způsob hospodaření v lesích. Specialisté na jednotlivé oblasti fauny a flóry z Agentury ochrany přírody a krajiny České republiky (dále AOPK ČR) a Ministerstva životního prostředí (dále MŽP) připravují návrh velkorysé ochrany tohoto území formou chráněných území včetně plánů péče, podle kterých by se měl provádět management lesa. V případě vyhlášení těchto chráněných území by pak orgánům ochrany přírody náležel výkon státní správy ochrany přírody. Z bližších a základních podmínek a plánů péče by vyvstala řada omezení při lesním hospodaření. Není tedy divu, že část lesnické veřejnosti vnímá tuto snahu o legislativní

ochranu území jako omezení svých kompetencí spojené s nárůstem byrokracie.

MORAVSKÁ AMAZONIE?

Oblast lužních lesů podél dolních toků Dyje a řeky Moravy v okolní intenzivně zemědělsky obhospodařované krajině jižní Moravy má z pohledu biodiverzity mimořádný význam a hodnotu. Přesto tyto lesy v minulosti vždy výrazně ovlivňoval a formoval člověk. Lidské osídlení je v Dyjsko-moravské nivě dokladováno již od mezolitu. Významněji se však začalo projevovat až s příchodem neolitických zemědělců. Koncem doby bronzové, a zvláště v navazující době železné, nastává první období zvýšené sedimentace nivních hlín, které může zčásti souviset s nárůstem populace a odlesňováním krajiny. Významnější změny nastaly po zániku velkomoravských hradisek v 10. století a během následujícího tisíciletí. V důsledku velké středověké kolonizace vyšších ploch docházelo k nižší retenci krajiny a četnějším a intenzivnějším záplavám niv dolních toků řek, kde se ukládal velký objem povodňových sedimentů. Intenzitu změn ovlivnily i změny v zemědělství (pěstování nových plodin, např. brambor



Dřeviny uvolněné z hustého zápoje na okraji lesních poskytují rychle vhodný biotop pro druhy hmyzu, které vyžadují pro svůj vývoj dříve hojnější solitérní dřeviny s osluněnou kůrou. Foto Jan Dvortěl



Malá oplocenka s výsadbami dubu letního na loukách. Foto Jan Dovrtěl

a kukuřice, později také intenzifikace a kolektivizace). Intenzivní sedimentace výrazně ovlivnila původní reliéf krajiny. Původní členitá krajina tvořená šterkovými náplavy, písčnými přesypy, říčními rameny skýtala zcela jiná lesní společenstva. O charakteru některých těchto společenstev vypovídá dnes vegetace hrudů. Za poslední tisíciletí se v Dyjsko-moravské nivě uložily dvou až pětmetrové vrstvy povodňových hlín, které zarovnal dříve členitější terén dnešních niv.

Lesní vegetaci před uložením mocných vrstev sedimentů tvořily zejména dřeviny tvrdého luhu, sušší polohy zaujímal dubohabřiny, podmáčená stanoviště mohla být vhodným biotopem pro slatinné olšiny. Měkký luh se vyskytoval jen omezeně v bezprostřední blízkosti toků. Porosty měly pravděpodobně charakter prosvětlených lesů, nicméně vysoké bylo nejspíš také zastoupení bezlesí, jak dokládá nález kostí dropa z Mikulčic nebo dodnes dochovaná reliktní společenstva hrudů. Sedimentace postupně zcela změnila charakter ekotopu (zarovnaní reliéfu, vznik hlubokých půd), což se projevilo i změnou lesních společenstev. Charakter lesních porostů výrazně ovlivňovala i pastva hospodářských zvířat v lese a poptávka po palivovém dříví. Pro vývoj oblasti je stěžejní rok 1389, kdy se zájmové území dostává do majetku Lichtenštejnů. Jim patřilo následujících 550 let. Z archivních zdrojů lze dohledat informace o tom, že v roce 1414 bylo na Mikulovsku a Lednicku zavedeno sedmileté obmýtví v pařezinách, které se pravděpo-

dobně nacházely v sušších typech lužních lesů. Významným rokem pro lesy v okolí Lanžhoty byl rok 1873, kdy lichtenštejní vojáci vyhnali z lesů Lanžhotčany, kteří zde pásli dobytek a získávali dřevo výmladným způsobem. Konec pastvy přinesl novou éru cíleného hospodaření v lesích pod lichtenštejnskou správou. Zde byly položeny základy dnešního charakteru lesních porostů s vysokým podílem kvalitních dřevních sortimentů, především dubu letního, hlavní hospodářské dřeviny. Při zakládání nových porostů se už v 19. století hojně uplatňovalo polaření a vytrhávání neboli klučení pařezů. Tato praxe pokračovala s pomocí těžké mechanizace i po druhé světové válce. Od polaření i vytrhávání (vyhrnování) pařezů se upustilo až v 90. letech 20. století, kdy se pro přípravu ploch pro výsadbu či sji dubu začaly využívat půdní frézy.

O existenci člověkem neovlivněných přírodních lesů (pralesů) v této části jižní Moravy nelze hovořit. V nově vytvořených aluviálních půdách by se bez vlivu člověka téměř na celém území EVL vyvinuly jilmové jasaniny. V dřevinné skladbě těchto lesů by měly významný podíl jasan úzkolistý a jilmy. Zastoupení dubu letního v těchto porostech by bylo jistě nízké. O tom nám dává doklad i stávající vývoj v pralesovitých rezervacích NPR Ranšpurk a Cahnov-Soutok. Vysoké zastoupení dubu letního dokládá míru cíleného ovlivnění zdejších lužních lesů člověkem. Dub jako světlo milná dřevina v mládí není schopen konkurovat tlaku okolní buřeni a konkurenci dalších dřevin. Cílená péče lichtenštejnských lesníků, kte-

ří zasahovali proti buřeni, umožnila dubu překonat kritické období růstu.

Jilm jako jedna z hlavních dřevin původních lužních lesů se v důsledku houbového onemocnění grafiozy jilmů v lesních porostech vyskytuje jen velmi vzácně. Objevují se mladé stromy, které však v určitém věku náhle v důsledku grafiozního onemocnění odmírají.

Jasany, zde především jasan úzkolistý, v posledních letech postupně odumírají v důsledku houbového chřadnutí jasanů nazývaného *Chalara faxinea*. Odumírají jak mladé porosty, tak porosty v mytním věku. Jasan, který byl v minulosti úspěšně využíván pro přirozenou obnovu v porostech lužních lesů, nebude zřejmě v budoucnu zastoupen v dřevinné skladbě v takovém rozsahu, jako jsme byli zvyklí. V posledních letech se rekonstruují odumřelé jasanové porosty a předpokládáme, že rozsah těchto nutných rekonstrukcí bude v nejbližších letech s postupem choroby narůstat.

V EVL Soutok-Podluží se jako problém jeví expanzivní chování javoru babyky, který se ve zdejších podmínkách masivně šíří. V minulosti přirozenou obnovu této dřeviny částečně potlačovaly vysoké stavy zvěře v oboře Soutok, které jsou dnes již významně nižší. Značný vliv na tuto dřevinu měly i časté záplavy, neboť javor babyka dlouhodobě zaplavení nesnese.

VODA V LUŽNÍM LESE

Zásadní vliv na hydrologický režim zdejších niv měly vodohospodářské úpravy na tocích Dyje a Moravy prováděné od 70. let 20. století. Říční koryta byla v některých úsecích narovnána (řeka Morava) a ohrázována. Na Dyji byla zbudována odsazená hráz a vytvořen poldr Soutok. Tato opatření společně s dokončením systému nádrží Nové Mlýny způsobila, že pravidelné záplavy nepřicházely, což se promítlo i v poklesu hladiny podzemních vod. Změny se projeví i v lesních porostech (vyšší podíl nahodilých těžeb, posun k sušším typům lesa). Proto v 90. letech provedly tehdejší státní lesy prakticky v celé oblasti lužních lesů na Břeclavsku revitalizační opatření. Obnovily původní systém odvodňovacích kanálů a starých říčních koryt, které využily pro dotaci lesa vodou. Revitalizační systémy vodních kanálů osadily soustavou propustků a stavidel, která umožňovala zadržování vyšší hladiny a dotaci vody do podloží okolních porostů. Provedená

opatření pomohla alespoň zčásti obnovit původní vodní režim říčních niv a zachovat na ně vázané charakteristické biotopy lužních lesů.

CO MÁME V OBLASTI SOUTOKU CHRÁNIT?

Aktuálně připravovaný koncept ochrany území vychází z povinnosti České republiky zajistit ochranu evropsky významných lokalit, respektive jejich předmětů ochrany. Co je vlastně předmětem ochrany EVL Soutok - Podluží zjistíme v takzvané „kartě lokality“ v příloze č. 849 nařízení vlády č. 318/2013 Sb., kde jsou uvedena jednotlivá stanoviště a druhy. Budeme-li vycházet z veřejně přístupných údajů AOPK na stránkách www.nature.cz, zjistíme, že plošně nejzastoupenějším stanovištěm s téměř 51 % rozlohy jsou smíšené lužní lesy s dubem letním (*Quercus robur*), jilmem vazem (*Ulmus laevis*), j. habrolistým (*U. minor*), jasanem ztepilým (*Fraxinus excelsior*) nebo j. úzkolistým (*F. angustifolia*) podél velkých řek atlantské a středoevropské provincie (*Ulmion minoris*). Dále jsou zde uvedena další lesní a nelesní stanoviště včetně biotopů vodních a s vodou spojených.

Na kartě lokality jsou uvedeny i živočišné druhy. Ze saproxylických druhů brouků jsou to konkrétně lesák rumělkový (*Cucujus cinnaberinus*), páchník hnědý (*Osmoderma eremita*) a tesařík obrovský (*Cerambyx cerdo*). Dále zde nalezneme některé na vodu vázané druhy, jako je bobr evropský (*Castor fiber*), vydra říční (*Lutra lutra*) a z obojživelníků čolek dunajský (*Triturus dobrogicus*) a kuňka ohnivá (*Bombina bombina*). V počtu deseti druhů jsou

v seznamu uvedeny i ryby a někteří další zástupci živočišné říše.

OCHRANA ÚZEMÍ Z TITULU NATURY 2000

Původní návrh ochrany území EVL Soutok - Podluží a Niva Dyje vycházel na nařízení vlády č. 132/2005 Sb., který v příloze stanovoval pro tyto evropsky významné lokality navrhovanou ochranu formou chráněné krajinné oblasti. Snaha o vyhlášení lužních lesů na Břeclavsku chráněnou krajinnou oblastí nebyla v minulosti úspěšná především kvůli odporu místních samospráv. V novém nařízení vlády č. 318/2013 Sb. tak byly pro obě EVL na částech navrženy kategorie ochrany NPR, NPP, PR a PP. Na tomto základě pak MŽP pověřilo AOPK ČR vypracováním návrhu soustavy maloplošných zvláště chráněných území.

Návrh zpracovaný AOPK ČR počítá s vyhlášením národní přírodní památky Soutok v rozsahu 3.105,25 ha a národní přírodní rezervace Lanžhotské pralesy v rozsahu 451,22 ha. Podle § 35 zákona č. 114/1992 Sb. se národní přírodní památkou rozumí „přírodní útvar menší rozlohy, zejména geologický či geomorfologický útvar, naleziště nerostů nebo vzácných či ohrožených druhů ve fragmentech ekosystémů, s národním nebo mezinárodním ekologickým, vědeckým či estetickým významem, a to i takový, který vedle přírody formoval svou činností člověk.“ Posouzení, zda území lužních lesů a luk o rozloze 3.105,25 ha splňuje požadavky zákona, nechám na úvaze čtenáře. Obdobně můžeme zvážit, zdali NPR Lanžhotské pralesy o navrhované výměře 451,22 ha odpovídá definici národní přírod-

ní rezervace uvedené v § 28, tedy jedná-li se o „menší území mimořádných přírodních hodnot, kde jsou na přirozený reliéf s typickou geologickou stavbou vázány ekosystémy významné a jedinečné v národním či mezinárodním měřítku.“

V oblasti EVL Soutok - Podluží jsou navrhovány MŽP/AOPK ČR především kategorie národní, tedy národní přírodní památka a národní přírodní rezervace. V minulosti přitom nebyla tato území pokryta žádnou nižší kategorií maloplošného zvláště chráněného území. Z tohoto pohledu se jedná o „volnou krajinu“. Nebylo by zde na místě uvažovat o nižších kategoriích ochrany v kategorii přírodní památka a přírodní rezervace? Důvod, proč tomu tak v návrhu MŽP/AOPK ČR není, bude zřejmě v tom, že pro tyto nenárodní kategorie ochrany je kompetentním orgánem ochrany Krajský úřad Jihomoravského kraje, jehož pohled na ochranu EVL Soutok - Podluží je poněkud racionálnější a střídmejší. Navržením územní ochrany v národních kategoriích MZCHÚ tedy zakládá nárok na zákonnou působnost výkonu státní správy v ochraně přírody pro AOPK ČR (viz § 78 zákona). V podstatě by vyhlášením převážné části EVL Soutok - Podluží došlo k přenosu výkonu správy ochrany přírody zpět na AOPK ČR, neboť po legislativních úpravách zákona č. 114/1992 Sb. je dnes kompetentním orgánem ochrany přírody v EVL Soutok - Podluží Krajský úřad Jihomoravského kraje. Návrh chráněných území v EVL Soutok - Podluží MŽP/AOPK ČR však nepočítá pouze s vyhlášením národních kategorií ochrany, ale vyhlášenými mají být i kategorie přírodní památka o výměře 537 hektarů, přičemž v části EVL, která je součástí polesí Soutok, jsou navrhovány pouze kategorie ochrany NPP a NPR a v části EVL na polesí Tvrdonice jsou navrhovány pouze maloplošná zvláště chráněná území v kategorii PP. Zde by působnost ochrany přírody vykonával pouze Krajský úřad Jihomoravského kraje.

OCHRANA EVROPSKY VÝZNAMNÝCH LOKALIT - DLOUHÉ HLEDÁNÍ FORMY A ZPŮSOBU

V procesu zajišťování ochrany evropsky významných lokalit v oblasti lužních lesů na Břeclavsku ve správě státního podniku Lesy ČR se vážně zvažovaly snad všechny možné formy zajištění legislativní ochrany. Původní návrh na CHKO z roku 2008 nebyl úspěšný, proto Lesní závod Židlochovice opakovaně



Skupinová výsadba dubu letního na loukách. Vysazené duby v budoucnu nahradí dnes již dozrívající solitérní stromy - typický fenomén zdejších luk. Foto Jan Dovrtěl



Ukázka stromů ponechaných na těžené ploše jako výstavky. Foto Jan Dovrtěl

žádal o uzavření smluvní ochrany. Za tímto účelem jednaly ještě začátkem roku 2019 zástupci Regionálního pracoviště AOPK ČR Jižní Morava a Lesního závodu Židlochovice Lesů ČR. Ačkoliv má být tato forma ochrany podle zákona na ochranu přírody zajišťována přednostně, a Lesy ČR ji preferují, smlouva není uzavřena. Kompetentním partnerem k jejímu uzavření je Krajský úřad Jihomoravského kraje, který však tuto formu zajištění ochrany neakceptoval.

AOPK ČR již v roce 2016 vypracovala návrh ochrany obou EVL formou maloplošných zvláště chráněných území. Ke stávající výměře chráněných území na 259 ha bylo navrženo dalších 4 948 ha, především lesních biotopů. Z pohledu Lesního závodu Židlochovice byl tento návrh pro neúměrný rozsah výměry navrhovaných chráněných území obtížně akceptovatelný. Vyhlášení takto rozsáhlých maloplošných zvláště chráněných území by přineslo státnímu podniku značná omezení dosavadního způsobu hospodaření ve zdejších lesích vyplývajících ze základních a bližších ochranných podmínek. Některé praktické otázky týkající se především toho, jak za těchto podmínek obnovovat hlavní předmět ochrany – lužní les tak, aby byl i do budoucna zachován v nezměněné podobě, zůstaly nevyjasněny. Záměr na vyhlášení chráněných území nezohledňoval hospodářský aspekt tohoto opatření, které je pro hospodaření Lesů ČR zásadní. Tato skutečnost je i v rozporu se směrnicí o stanovištích, která v článku 2 stanovuje, že opatření přijímaná na základě této směrnice musí brát v úvahu hospodářské, sociální a kulturní požadavky

a regionální a místní charakteristiky.

Proto Lesní závod Židlochovice zpracoval vlastní návrh ochrany EVL Soutok – Podluží formou maloplošných zvláště chráněných území, který představoval 429 ha nejceněnějších lokalit. Ten byl však ze strany orgánů ochrany přírody shledán jako nedostačující, a proto byl po dalších jednáních dále navýšen na 1 160 ha. Na tento kompromisní návrh doposud orgány ochrany přírody nereagovaly, zato se v poslední době ochrana přírody opět zaměřila na zajištění ochrany těchto EVL formou CHKO.

NENÍ JIŽ OCHRANA ÚZEMÍ Z POHLEDU SMĚRNICE O STANOVIŠTÍCH ZAJIŠTĚNA?

Na místě je otázka, zda je třeba vůbec ochrany území v tomto rozsahu? Vždyť podle tak zvané směrnice o stanovištích je již ochrana lesních stanovišť, zde především smíšeného lužního lesa s dubem letním, zajištěna. Ochranou se podle směrnice o stanovištích rozumí podle bodu a) článku č. 1 směrnice všechna opatření, která jsou potřebná pro zachování nebo obnovu přírodních stanovišť a populací volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin v příznivém stavu z hlediska jejich ochrany. Povinnost zachování a obnovy lesních stanovišť je již ve stávající platné legislativě zákona č. 289/1995 Sb. o lesích zakotvena. Konkrétně se jedná o ustanovení § 31, která ukládají vlastníku lesa povinnost obnovovat lesní porosty stanovištně vhodnými dřevinami a vychovávat je včas a soustavně tak, aby se zlepšoval jejich stav, zvyšovala jejich odolnost a zlepšovalo plnění funkcí lesa.

Zákon o lesích dále stanovuje určité limity a termíny, jako například dvouletou lhůtu na zalesnění holiny nebo časový termín, kdy musí být zajištěna nová lesní kultura.

PRAKTICKÁ OPATŘENÍ NA OCHRANU PŘÍRODY, ANEB CO SE DOPOSUD V ÚZEMÍ EVL PODAŘILO

Od připravované ochrany území EVL, ať už bude řešena jakoukoliv formou, očekává ochrana přírody i praktická managementová opatření, a to především v lesních a lučních biotopech. Mimo území NPR (451 ha), kde lze předpokládat víceméně bezzásahový režim, lze vyčíst z rámcových směrnic připravovaných plánů péče požadavky na opatření za účelem podpory především saproxylofágních druhů hmyzu, jako je prosvětlování lesních porostů, tvorba biokoridorů, ponechávání určitého objemu mrtvého dřeva v prostu, ponechávání jednotlivých stromů po těžbě do fyzického rozpadu jako tak zvaných výstavků. Některá z těchto opatření jsou prováděna již dnes. Zmíněné ponechávání výstavků na těžných plochách v počtu minimálně 10 kusů je běžnou praxí již od roku 2007. V posledních letech provádí Lesy ČR ve spolupráci s AOPK ČR opatření zaměřená na uvolňování stromů z porostních okrajů financovaná z Programu péče o krajinu. Cílem je vytvořit podmínky pro některé druhy saproxylického hmyzu, které jsou vázány na solitérní dnes již pro značný věk odumírající dřeviny na loukách. Mohutné solitérní duby a jejich torza jsou typickým fenoménem luk v oblasti soutoku Moravy a Dyje. Aby se tyto solitérní stromy v místě zachovaly i pro další generace, Lesy ČR vysadily nové dřeviny v rámci projektů spolufinancovaných z OPŽP, POPFK a vlastních zdrojů. Podnik spolu s dalšími zemědělskými subjekty také obhospodařuje státní louky. V okolí zámečku Lány je seče v takovém režimu, který umožňuje výskyt a rozmnožování některých druhů hmyzu, typicky modrásků, v rámci tak zvaných agroenviroklimatických opatření. Obdobný specifický management se provádí na jižněji situovaném komplexu Košárských luk, které jsou významnou ornitologickou lokalitou. Zde se seče až po 15. srpnu, aby se nerušily a neničily snůšky ptactva, například chřástala polního.